

KIRÁLY TIBOR

Kései töredékes visszaemlékezés

Arany Albert Lászlóra

és a Csehszlovákiai Magyar Demokratikus

Népi Szövetség büntetőperére¹

A Fórum Kisebbségkutató Intézet kiadásában, 2007-ben, Somorján jelent meg az *Emlékkönyv Arany A. László tiszteletére* című nagyszerű mű. A könyv hátlapján olvasható ajánlászövegben ez áll: „A szlovákiai magyarok történetének kevés olyan személyisége van, aki méltán állítható példaképként a következő generációk elé. A kiváló tudós és a jogsértések ellen szavát bátran felemlő Arany Albert László minden bizonnyal ilyen. Neve mindezek ellenére ismeretlenül cseng az olvasó számára, közéleti helytállása és tudományos tevékenysége nem épült be a szlovákiai magyarok kollektív emlékezetébe...”² Még kevésbé épült be a neve és emléke a magyar nemzeti kollektív emlékezetbe. Magyarországon méltán *Esterházy Jánosnak* az önálló szlovák állam idején tanúsított bátor helytállását, majd hősi, megrendítő tragikus sorsát tartjuk számon. Ám őt követték mások, azok, akik a háború után a hontalanság éveiben Csehszlovákiában maradtak, éltek és ott emelték fel szavukat az alapvető emberi jogaitól megfosztott magyar emberekért. *Arany A. László* is azok közé tartozott, akik szóltak és tiltakoztak, akik igyekeztek tájékoztatni Európát a megfélemlítésről, az üldöztetésekről a teljes jogfosztásról, de akik hiába reménykedtek a győztes demokráciáktól jövő segítségben.

Csehszlovákia és ezen belül Szlovákia a második világháború után a győztes hatalmak közé tartozott, noha az 1939-ben létesült szlovák állam Németország kényszerű szövetségese volt. A Szlovák Nemzeti Felkelés leverése után Csehszlovákiának a szövetséges hatalmak hozták a győzelmet, ám a magyarokkal ellentétben a csehszlovák hatalmat képviselők mégis a győzte-

¹ Az itt közölt írás nem önálló feltáró munka, nagyrészt a Tóth László (szerk.): Hívebb emlékezésül... Csehszlovákiai magyar emlékiratok és egyéb dokumentumok a jogfosztottság éveiből 1945–1948 (Kalligram Kiadó, Pozsony, 1995) és a Tóth Károly – Végh László (szerk.): Emlékkönyv Arany A. László tiszteletére (Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2007) című munkákban közzétett forrásokra támaszkodik.

² Tóth Károly – Végh László (szerk.): Uo.

sek fölényével, indulatával viselkedtek és cselekedtek. A magyarokat megfosztották állampolgárságuktól és az ehhez köthető jogoktól, a magyarság egy részét elűzték lakhelyéről, 1946-ban a magyar iskolákat betiltották, magyar nyelvű újságok és könyvek nem jelenhettek meg. A szlovákiai magyarok keserveiről számos különféle műfajú írásmű számol be, idézi és őrzi az emlékeket.³ A magyarokat Csehszlovákiában érő jogtalanságok összességükben olyasmik voltak, mint az ókori *capitis deminutio*, amely a jogalanyiságtól megfosztással járt; valóban, Csehszlovákiában magyarnak lenni azt jelentette, hogy ő csak csökevényes jogalany, és alig cselekvőképes.

Az üldözöttek sorsáról és az irántuk való együttérzésről ékesen szólt emlékirataiban Mindszenty József is: „...a nyár és ősz folyamán sűrűn érkeztek főhatóságomhoz megrázó jelentések a kiutasítások, bebörtönzések, gyűjtőtáborba utalások, az embertelenségek beláthatatlan sorozatáról... megállapítottuk, hogy erőszakos, durva eszközökkel tépik ki a magyarokat ősi lakóhelyükről, nyilatkozatban tájékoztattuk az ország lakosságát. A szabadvilág közvéleményének a figyelmét pedig az emberi jogok e kirívó megsértésére... hívtam fel...”⁴

Eme áldatlan állapotok létrejöttét, fennállását a magyar köztudatban az úgynevezett Beneš-dekrétumoknak tulajdonítják, de érdemes arra is emlékeztetni, hogy már a dekrétumok előtt (1945. augusztus 2.) a Szlovák Nemzeti Tanács magyarellenes intézkedéseket tett; hogy Pozsonyban és más városokban a magyar szó tiltva volt, használata önbíráskodást és retorziót váltott ki, hogy a németek és a magyarok ellen uszító plakátok díszítették az utcák falait.⁵

Mit tehettek abban a helyzetben a szlovákiai magyarok?

- voltak, akik csendben, megadón tűrték a jogfosztást, megalázást, és ott maradtak,
- voltak, akik elszenvedték a deportálást csehországi szolgai munkára,
- voltak, akik mindenféle nyomásnak, erőszaknak engedve a kilátástalanságban új nemzetiséget választottak, ezentúl szlováknak vallották magukat, vagyis *reszlovakizáltak*,

3 A *Hívebb emlékezésül...* című könyv erről részletes irodalomjegyzéket közöl. Külön figyelmet érdemelnek például Janics Kálmán, Fábry Zoltán, Móróczi Károly, Peéry Rezső, Balogh Sándor, Szarka László munkái, a szépirodalmi művek. Tóth László (szerk.): i. m. 341. o.; Esterházy Jánosról lásd Esterházy Lujza: Szívek az ár ellen. Püski Kiadó, Budapest, 1991, 230. o.

4 Mindszenty József: Emlékirataim. 4. kiadás, Szent István Társulat, Budapest, 1989, 146–147. o.; Pásztorlevél a deportálásokról. In: Mindszenty József: Hirdettem az igét. Vaduz, 1982, 160–163. o.

5 Szarka László (szerk.): Jogfosztó jogszabályok Csehszlovákiában 1944–1949. Komárom, 2005; A magyarok elleni állami intézkedések, aktusok jegyzékét, kronológiáját lásd Tóth László (szerk.): i. m. 178–208. o.

- voltak, akik önszántukból *áttelepültek* Magyarországra, mert nem vállalták a rájuk nehezedő nyomást, a rájuk váró nehéz sorsot, a zaklatásukat, a kilátástalanságot,
- voltak, akiknek türniük kellett, hogy megfosztják őket a vagyonuktól, otthonuktól és a *lakosságcsere keretében áttelepítik* Magyarországra, többnyire az innen kitelepített németek, svábok helyére,
- voltak, akik ott maradtak Szlovákiában, vállalták, ami rájuk méretett, de sórt emeltek, tiltakoztak, *felléptek az emberi, nemzeti jogaik megvonása ellen*.

Utóbbiak közé tartoztak azok, akik megalakították a Csehszlovákiai Magyar Demokratikus Népi Szövetséget (a továbbiakban: CSMDNSZ vagy Népi Szövetség), azok, akik abban részt vettek, tevékenykedtek. A Népi Szövetség, illetve a megalapítói, a résztvevők azt a feladatot tűzték ki, arra vállalkoztak, hogy adatokat gyűjtsenek, tényeket tárjanak fel a csehszlovákiai magyarok helyzetéről, jogfosztásáról, erről tájékoztassák a magyarországi politikai tényezőket, egyházi személyeket és általuk a nyugati hatalmak szerveit.⁶

A büntetőeljárás és az elítéltek büntetése

A Népi Szövetség tevékenységében részt vevők ellen 1949 februárjában Szlovákiában büntetőeljárás indult. A büntetőeljárás előzményeihez hozzátartozik, hogy a Népi Szövetség léte és működésére a szlovák szervek figyelmét a magyar államvédelmi szervek hívták fel. Ezek ugyanis Mindszenty József folyamatos megfigyelésekor bukkantak rá arra, hogy szlovákiai magyarok tájékoztatják őt a helyzetükről. A magyar államvédelmi szervek 1949. február 13-án tartóztatták le az akkor Magyarországon élő *Krausz Zoltánt*, és február 20-án átadták a szlovák állambiztonsági szerveknek. Ezzel indult meg a Népi Szövetség tevékenységének feltárása, a szervezet felgöngyölítése.⁷

A Népi Szövetség tevékenységében a résztvevők ellen a nyomozást, vizsgálatot a pozsonyi kerületi államvédelmi hivatal folytatta le. Negyvenkét sze-

⁶ Lásd erről Szarka László: Kisebbségi önvédelem Csehszlovákiában. A Magyar Demokratikus Népi Szövetség 1945–1949. In: Tóth Károly – Végh László (szerk.): i. m. 505–514. o.

⁷ Lásd különösen Simon Attila: Arany Albert László élete és kora. In: Tóth Károly – Végh László (szerk.): Uo. 15–50., 36. és köv. o.; Bukovszky László, Arany Albert László és a Csehszlovákiai Magyar Népi Demokratikus Szövetség. Tóth Károly – Végh László (szerk.): i. m. 83–108., 99. és köv. o.; *A Reform* című lapban (1990. szeptember 21.) Krausz Zoltánról közölt írásnak a szerző Mattheidesz Konrád a következő címet adta: A felvidéki Mindszenty-perben így lett „ügy” Krausz Zoltánból, mert összefogtak a testvérei diktatúrák.

mélyt vettek őrizetbe és hallgattak ki, köztük volt tizennyolc római katolikus káplán, plébános, nyolc református lelkész, három egyetemi hallgató. A Pozsonyi Államügyészség huszonhat személyt állított vádlottként a bíróság elé, amely közülük tízet talált bűnösnek. Az eljáró bíróság a Pozsonyi Állambíróság volt; a vádlottak cselekményeit az 1923. évi 50. számú törvény alapján a köztársaság alapjai elleni bűncselekmény előkészülete büntettének, államtörtek elárulása büntettének, közrend megzavarása vétségének minősítette.

A bíróság legsúlyosabb büntetéssel, nyolcévi fegyházzal, Arany Albert Lászlót (40 éves tanár) sújtotta, ezen felül öt százezer korona pénzbüntetésre és tízévi közügyektől eltiltásra ítélte. A bíróság öt személyre szabott ki egyenként hat-hat évi fegyházbüntetést: *Hentz Zoltánra* (26, egyetemi hallgató), *Rostály Mihályra* (34, római katolikus káplán), *Hajdú Lászlóra* (28, gépészmérnök), *Varró Istvánra* (29, egyetemi hallgató), *Krausz Zoltánra* (26, filmrendező). Öt-öt évi fegyházbüntetést kapott: *Lipcsey Gyula* (29, egyetemi hallgató), *Bokor Ferenc* (40, kántortanító), *Mészáros Gyula* (31, római katolikus káplán), kétévi fegyházra ítélte a bíróság *Vízváry Lászlót* (39, református lelkész). A szabadságvesztés-büntetésen felül valamennyi vádlottat tízezer korona büntetésre és tízévi közügyektől eltiltásra ítélte. (A legidősebb vádlott tehát Bokor Ferenc, Arany A. László, a legfiatalabb Hentz Zoltán és Krausz Zoltán volt.) A bíróság a többi vádlottat, huszonkét személyt, a vád alól felmentette. A Népi Szövetség elleni büntetőperben az elsőfokú bíróság összesen ötvenöt évi fegyházbüntetést, 190 ezer korona pénzbüntetést rótt ki, ezen felül kimondta a közügyektől való eltiltást.

Az elítélt vádlottaknak az elsőfokú ítélet ellen benyújtott fellebbezését a Prágában székelő legfelsőbb bíróság elutasította.

A bűnül felrótt cselekmények

Az elsőfokú bíróság az ítélet rendelkező részében vádlottként külön-külön alapította meg, kit mely cselekmény elkövetésében talált bűnösnek. Az elsőrendű vádlott Hentz Zoltán és a hetedrendű Lipcsey Gyula terhére róta, hogy 1945 őszén megállapodtak, hogy megalapítják a Csehszlovákiai Magyar Demokratikus Népi Szövetség elnevezésű titkos szervezetet. Ebben való részvételre másokat kértek fel, 1946 folyamán együtt kiadták a *Gyepű Hangja* című magyar rölapot, különböző, a csehszlovákiai viszonyokra vonatkozó híreket és egyéb anyagokat gyűjtöttek, például plakátokat, újságcikkeket, egyéb ada-

tokat és ezeket elküldték Magyarországra reakciós magyar politikai tényezőknél, nevezetesen Mindszenty bíborosnak.

A harmadrendű Varró István és negyedrendű Krausz Zoltán terhére rótták a bíróság, hogy kiadták az *Észak Szava* című illegális röplapot, memorandumot elkészítve Magyarországra mentek és ott átadták reakciós politikai tényezőknek és Mindszenty bíborosnak.

Az ötödrendű Arany László terhére rótták a bíróság, hogy 1947 elején tagként belépett a CSMADNSZ nevű szervezetbe. 1947 májusában összehívta az említett szervezet titkos gyűlését a bratislavai Szlovák Egyetem épületébe a magyar szeminárium helyiségébe. E gyűlésen jóváhagyták a Mindszenty bíborossal való kapcsolatot, és a bíborosnak azt a kívánságát, hogy gyűjtse- nek híveket a csehszlovákiai nemzetiségi viszonyokról, hogy külön kérdőíveket adnak ki, ezeket lelkészek útján terjesztik, és a kitöltött kérdőíveket elküldik Mindszenty bíborosnak. Arany A. László az említett gyűlés után Mészáros Gyulával együtt megfogalmazta a hírek gyűjtését szolgáló kérdőívet. 1947 júliusa táján megszerezte Mindszenty bíboros számára a felszabadulás után megjelenő *Törvények és Rendeletek Tárát*, valamint a *Szlovák Nemzeti Tanács Rendeleteinek Tárát*.

Az ítélet indokolási részében a bíróság lényegében a rendelkező részben felsoroltakat ismétli, idézi, de utal a vádlottak védekezésére is. Például Hentz Zoltán és Lipcsey Gyula tagadta, hogy kezdettől fogva tudomásuk volt arról, hogy a szervezet támogatja Mindszenty reakciós programját. Arany A. László, Mészáros Gyula és Rostály Mihály tagadta a bűnösségét, azzal védekezve, hogy csak javítani akartak a köztársaságban élő magyarok helyzetén, és nem tudtak arról, hogy létezik valamiféle titkos szervezet, és hogy Mindszenty bíboros áll a szervezet hátterében.

A büntetések kiszabásánál a bíróság általában enyhítő körülménynek vette a beismerést vagy a részleges beismerést. Arany A. László esetében azonban a bíróság nem látott semmiféle enyhítő körülményt, és ezért, tekintettel a bűnösség magas fokára, szabta ki a vádlott bűnösségének megfelelő büntetést.

Az ítélet jogi jellege

Az elsőfokú ítélet rendelkező része alakilag szabatos jogi mű volt, megfelelt egy európai jogi kultúrájú bíróságtól elvárt követelményeknek. Az ítélet indokolása azonban alig felel meg efféle követelményeknek; bizonyítékként többnyire csak utal a vádlottak beismerésére vagy részleges beismerő vallomására.

ra. Amit kellett volna bizonyítani, nevezetesen, hogy a vádlottak cselekményei Csehszlovákia meghatározott alkotmányos alapintézményei ellen irányultak volna, az elmaradt. Ehelyett kaptunk egy politikai ízű kijelentést. Íme, egy jellemző rész az ítélet indokolásából: „*Ha tehát összegezzük valamennyi vádlott tevékenységét, látjuk, hogy a cél, amelyre törekedtek a Délkelet-Európa államaiban, nevezetesen a Csehszlovák köztársaságban fennálló népi demokratikus rendszer megdöntése volt. Ez világos abból, hogy a vádlottak tevékenysége nem volt egyedül álló. Délkelet-Európa államaiban [...] Világos, mint ahogyan az később kiderült, hogy a reakciónak ezt az aknamunkáját külföldről irányították a nyugati imperialisták és a népi demokratikus államokban exponenseik és ez utóbbiak közé tartozott Mindszenty bíboros is.*”⁸

Az ítéletből némi ironiával arra következtethetünk, hogy Csehszlovákia népi demokratikus rendszerének lényegéhez, alkotmányos berendezkedéséhez hozzátartozott a magyarok teljes jogfosztása, törvényen kívül helyezése, és a vádlottak azért voltak büntetendők, mert a cselekményeik éppen ezzel fordultak szembe.

A büntetőítélet tendenciózusan túlértékeli Mindszenty József szerepét a Népi Szövetségben, hiszen a felvidéki magyarok futottak fűhöz-fához, segítségért fordultak magyar kormányzati szervekhez, befolyásos személyiségekhez, nemzeti közti szervezetekhez. A szlovákiai magyarok körében – és ezt számos írásban, memorandumban nyomon követhetjük – a minden formában megnyilvánuló tiltakozásokból kitűnik, nem külső ösztönzésre, hanem belső szükségletből támadt fel az önvédelem ösztöne és a cselekvés. Az 1947-es párizsi békeszerződés előtt indult Népi Szövetségben még álmokat álmodtak néhányan, naiv magyarok, az országhatárok újrendezéséről, de irrealitásuk miatt ezek nélkülöztek a társadalmi veszélyességet, különösképpen a békeszerződés után, tehát az ítélethozatal idején is.⁹

Panasz a legfőbb ügyészhez

Miért és mi célból alakult a Népi Szövetség? Ezt indokolja, erről ad számot a fegyházból történő szabadulásuk után a rehabilitálás hiányát sérelmező, a legfőbb ügyészhez intézendő panaszában Arany A. László és Lipcsey Gyula

⁸ Az elsőfokú ítélet teljes terjedelmében: Tóth László (szerk.): i. m. 255–277. o. Az idézett ítéleti rész: Uo. 274. o.

⁹ A Népi Szövetségről értékelő ismertetés olvasható Tóth László (szerk.): i. m. 21–22. o.; Tóth Károly – Végh László (szerk.): i. m. 505–514. o.

ekképpen: „A beneši burzsoá neofasizmus a Csehszlovák Köztársaságban a magyarok számára meghozta a minimális emberi jogoktól való megfosztást: megfosztották őket a hivatalos cselekményekre, tehát a házasságkötésre, a biológiai sokasodásra való jogtól, megfosztották az állampolgárságtól, a vagyoni jogoktól, a munkához és a művelődéshez való jogtól. 96 ezer magyar (munkaképes) és öregek és csecsemők deportálását hozta magával Csehszlovákia 30 kilós csomagokkal, minden vagyonuknak az elvesztését, kényszer-munkát a cseh gazdákknál létminimumért, meghozta a magyarok összefogdosását, bezárásukat koncentrációs táborokba, a verésüket, a bebörtönözésüket a magyar szóért, a fejük megkopaszítását, az emberi méltóság megaláztatását, magával hozott atrocitásokat az áttelepítések során, magával hozta elemi iskolák bezárását közel 4 évre, és a kizárásukat minden közép és felsőfokú iskolából. Magával hozta a csehszlovákiai magyaroknál a teljes szociális és művelődési kulturális hanyatlást, a politikai tudat elvesztését. Mint a fuldoklók minden lehetőségbe belekapaszkodtunk – szalmaszálba és borotvába is. Voltunk Benešnél, a kormány-megbízottaknál, Rákosi Mátyásnál és a főrabbinál, de eredménytelenül. Emiatt, mint állampolgárság nélküli emberek, akik védekeznek a felsorolt cselekményekkel szemben, 1947-ben elhatároztuk, hogy benyújtjuk a mellékelt kérelmet a minimális emberi jogokért, mégpedig a Csehszlovák Köztársaság kormányának, a Magyar Népköztársaság kormányának, az Egyesült Nemzetek Szervezetének. Az 1948. évi februári fordulat után mérsékelt javulás állt elő és lemondunk tehát ama szándékunkról, hogy kérelmet terjesszünk elő. 1949-ben azonban letartóztattak minket...” Dátum nélkül. Aláírás: Lipcsey Gyula, munkás-ács, Arany A. László, kütszivattyú kezelő.¹⁰

Önéletrajz

Ki volt Arany Albert László? Válaszként magyarul közöljük, idézzük a szlovákul írt önéletrajzát ekképpen: „Betlén, a rozsnyói járásban 1909. november 19-én születtem. Apám bányász volt, 1911-ben elszenvedett baleset következtében halt meg. A fivérem kárpitos, a nevelőnk bognár volt. Elemi iskolát Rozsnyón magyarul, reálgimnáziumot ugyanott szlovákul végeztem, közben bognár –illetőleg kovács- műhelyben dolgoztam. Az 1930-as években kisegítő tanító voltam, majd Pozsonyban a Dialektológiai Intézet munkatársa.

¹⁰ Hajdú Péter (1923–2002) nyelvész, az MTA rendes tagja, e tanulmány szerzőjének 1998 májusában megküldte a nála lévő, Arany A. Lászlóra vonatkozó iratokat, köztük a legfőbb ügyészhez címzett itt idézett beadványtervezetet.

E munkásságom mellett elvégeztem a Bölcsész Kart, és a Dialektológiai Intézet vezetője lettem, a Šafárik-Tudós Társaság magyar bizottságának titkára, a Komensky-Egyetem szláv szemináriumán tanársegéd, középiskolai tanár és 1943-ban a Tudományos Akadémia főmunkatársa voltam. 1946-ban az Akadémiából elbocsátottak, mint olyan magyart, akinek »nincs bűne, de érdemei sem« anélkül azonban, hogy a hatályos törvényi rendelkezéseknek megfelelően az igazolási jegyzőkönyvet nekem kézbesítették volna, amivel törvénytelenül megfosztottak a védekezés lehetőségétől, valamint az igénytől a létfenntartási minimumra. Ezért 1947-ben arra törekedtem, hogy követeljem, mint a legelemibb emberi jogot: a törvények megtartását a magyarokkal szemben is, és emiatt az 1926.évi [helyesen 1923. évi] 50 tv. alapján 1949-ben elítéltek és több mint 6 évre bebörtönöztek, amiből több éven át bányában dolgoztam, és sérülésem után a felszínen. 1955-től Rozsnyón a Járási, majd Helyi Nemzeti Bizottságnál dolgoztam, ahol is rendeztem a levéltárat, majd Bányászmuzeumot szerveztem, 1958 január elsejétől Pozsonyban a Főfelszámoló Hivatalban levéltárosként, és a Hivatal felszámolása után 1961 augusztus 15-től a Vízügyek [vállalatának] Kerületi Igazgatóságán dolgoztam, Pozsony Malinovsky u. 576. Az itteni munka a nehéz fémeszközökkel súlyosan balesetveszélyes volt, és két sérülésem után munkahelyet szívesen változtatnék. Pozsony 1962 június 30.”¹¹

Az önéletrajztól némelyest eltérő, kiegészítést tartalmazó önéletrajz egyebek mellett arról szól: „1958 január elsején felmondtam, és azóta a Főfelszámoló hivatalban levéltárosként dolgoztam. Az én gondjaimra volt bízva néhány száz vállalatnak cca. 1000 négyzetméternyi rekeszben elhelyezett irattára, azokat selejteztam és átadtam cca. 8000 kilogramm iratmennyiséget a gyűjtőbe. A Főfelszámoló hivatalt felszámolják ezért keresek új munkahelyet.”¹²

Arany A. László az egyetemi hallgatók között

Az első ügynevezett bécsi döntés után (1938. november 2.) a magyarok lakta területeket Magyarországhoz visszacsatolták, Szlovákiában maradó magyarok kisebbségben, szórványokban, mintegy hatvanezren szépelességi, kelet-szlovákiai városokban, falvakban, a Nyitra melletti zoboraljai falvakban és Pozsonyban éltek. A szlovákiai magyarok tekintélyes politikai vezetője vitán felül Esterházy János, az Egyesült Magyar Párt elnöke volt. A magyar ér-

¹¹ Uo.

¹² Tóth Károly – Végh László (szerk.): i. m. 47. o.

telmiség emellett többféle egyesületben, társaságban tömörül [Toldy-kör, Prohászka-kör, a Szlovákiai Magyar Kultúr Egylet (SZEMKE), A Magyar Egyetemisták (akadémikusok) Köre (MAK)]. Arany A. Lászlónak köszönhetően jelentős értelmiségi centrummá nőtte ki magát a Pozsonyi Egyetemen működő magyar szeminárium. Erről Király Péter szlavista, a szláv nyelvek kutatója így emlékezett meg: „*Arany A. László [...] maga köré gyűjtötte azokat a magyar fiatalokat, akik a magyar nyelvjárások és néprajz iránt érdeklődtek, részükre előadásokat tartott, majd a szakmai előkészítést gyakorlati terepmunka követte. Így jutottunk el a Nyitra-vidéki magyar lakosságú Gerencsér (Hrnčiarovce), Pográny (Pohranice), Csitár (Štitare), Kolon (Kolinany), Zsére (Žirany) és más községekbe, valamint a Pozsony (Bratislava) melletti ugyancsak magyar Püspökibe (Podunajské Biskupice). E mellett arra is buzdított, hogy saját magunk is végeztük helyszíni gyűjtéseket.*”¹³

Arany A. László egyetemes műveltségű ember volt, ismeretei kiterjedtek a magyar történetre, irodalomra, társadalomtudományokra is, kiváltképp a szociológiára. Szellemi, intellektuális hatása a bölcsész-körökön is túlterjedt. Előadásokat tartott, beszélgetéseket folytatott más szakmájú egyetemi hallgatókkal, a diákkollégiumok lakóival.¹⁴ Az egyetemi hallgatók közül többen nem magyar tannyelvű középiskolából érkeztek. Arany A. László segítette őket a magyar történelemben, irodalomban való eligazodásban, felkeltette az érdeklődésüket a magyar történelem nagy korszakai, a magyar irodalom klasszikusai, a népi írók, az újabb szociográfiai irodalmi irányzatok iránt.

Arany A. László a tudós; Hajdú Péter véleménye

Mint tudóst, alkotót, elsősorban nyelvészként és etnográfusként tartják számon.¹⁵ A nyelvészeti tevékenységéről Simon Anna, a néprajzi munkásságáról Liszka József számolt be értékelő tanulmányban. Már a *Nyitrán 1993-ban* megjelenő Arany Albert László-émlékkönyvben értékelték a tudományos tevékenységét, az említetteken kívül Turczel Lajos, Szabó Mihály Gizella, Telekiné N. Ilona, Simon Attila, Gunda Béla, Sima Ferenc, Szepe György.¹⁶

¹³ Király Péter: Arany A. László tudományos törekvései. In: Sándor Anna (szerk.): Arany A. László Émlékkönyv. Szlovákiai Magyarok Anyanyelvi Társasága, Nyitra, 1993, 7–12. o.

¹⁴ A magyar vezetők fiú- és lánykollégiumot alapítottak középiskolás és egyetemi diákok számára, ezekbe jöttek, itt laktak Arany A. László kezdeményezésére is tanulók, Zoboraljáról, Szepességről, Kelet-Szlovákiából.

¹⁵ Művei, illetve tudományos művei olvashatók Tóth Károly – Végh László (szerk.): i. m. 119–433. o.

¹⁶ Sándor Anna (szerk.): i. m.; Tóth Károly – Végh László (szerk.): i. m.

Külön figyelmet érdemel a *Hajdú Péter* által írt méltatás, értékelés¹⁷. A bécsi tanári éveire visszaemlékezve írásának bevezetőjében megemlékezik az Arany A. Lászlóval történt találkozásáról, barátságukról. Röviden ismerteti Arany életútját, és értékeli tudományos teljesítményét és a nyelvtudományban elfoglalt helyét. Néhány gondolatát idézem: „*Király Péter közreműködésével sikerült levélváltásba jutnom Pozsony legendás nyelvészével, Arany Albert Lászlóval, akinek a segítségével Travaux De Cercle Linguistique De Prague szinte teljes sorozatához hozzá jutottam, nem is szólva Arany Kolon nyelvjárásának fonológiai rendszere című könyvéről, amely a maga nemében páratlan vállalkozás volt [...] A könyv voltaképpen az első magyar fonológiai analízist és leírást nyújtja [...] A magyar nyelvészet vesztesége, hogy Arany könyvének csak 40 teljes példánya jelent meg [...] A magyar nyelvészet nem honorálta Arany tevékenységét, idegen volt számára a fonológiai rendszerek egzakt logikái és pszichológia problémái [...] egész életében foglalkoztatták és rabsága majd ezt követő szabad éve alatt – betegsége ellenére – állandóan olvasott és töprengett súlyos elméleti, lélektani és filozófiai kérdések megoldását keresve.*”¹⁸

Arany A. László rabévei

Elítélése után Arany A. László 1950. február 1. és 1955. május 12. között rabként dolgozott: Lipótváron, Ilaván, Jakubčovicén, Rtynen, Jachymovban. Az 1966. március 15-én, Rozsnyón kelt nyilatkozatában (amelyet valószínűleg munkahelyi pályázatához csatolt) börtönéveiről egyebek között szlovákul ezt írta: „*Az állami bíróság által elítélve 1953. év elejétől kezdve nehéz munkát voltam kénytelen végezni, 9 hónapon át a Novy Jičín-i börtön kőbányájában Jakubčovicén, ahol naponta 8-10 csille vagyis cca. 1.5 tonna követ vagy meddőt kellett teljesítenem 300-500 méter távolságra. 1954 januárjától Zd. Nejedlý Tmavý důl nevű bányában dolgoztam föld alatt és mintegy egy hónap múlva bányaomlás betemetett és munkahelyi sérülést szenvedtem. Ezután gépjárművel a Hradec Králove-i kórházba szállítottak kezelésre, mintegy három hónapig. Az az időszak volt a legnehezebb, I. osztályú munkával, és a gyógykezelés idejét is ide kell számítani. A baleset következtében a munkaképességem az egész életre lecsökkent, és amiatt más munkára osztottak be lágerekben és bányászati munkahelyeken Jachymov területén, ahol is különö-*

¹⁷ Hajdú Péter: Wiener Wahl. Arcképek – tények – állapotok. In: Büky László (szerk.): Nyíri Antal 90 éves. JATE BTK Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged, 1997, 94–108. o.

¹⁸ Uo. 94. o.

sen nehéz körülmények között dolgoztam, radioaktív környezetben egészen 1955. május 12.-ig.”¹⁹

A rabmunkáról Arany rabtársa, Krausz Zoltán így emlékezett meg: „Bercit [tudniillik Arany Albert L.-t] szemüvege miatt nem sorolták be a bányába, hanem annál sokkal szörnyűbb helyre került az uránszurokérc válogatásához, automata gép osztályozta a radioaktív anyagot, a munkája az volt, ha felakadt a szurokérc, közbe kellett avatkoznia, így állandóan erős sugárzásnak volt kitéve.”²⁰

A per: koncepció

A Csehszlovákiai Magyar Népi Demokratikus Szövetség ellen folytatott per koncepciós per volt. A társadalomra, az államra ugyanis semmilyen reális veszélyt nem hozó, nem képviselő cselekményeket tudatosan óriási jelentőségűnek tüntették fel a büntetőperben, az ítéletben. Pedig az 1947. február 10-i párizsi békeszerződés és az 1948. február 25-i kommunista hatalomátvétel után nyilvánvaló volt, hogy Csehszlovákia államberendezkedése, biztonsága szilárd, sérthetetlen. Az 1949-ben kezdődő per aránytalan és méltatlan reakció volt az elítéltek 1945. évi és későbbi, az emberi és nemzeti jogok tisztelben tartásáért folytatott tevékenységére.

A per koncepciós jellegét tökéletesen kifejezi az ítélet már korábban idézett része, amely szerint a Csehszlovákiai Magyar Demokratikus Népi Szövetség működése egy összeesküvés része volt „...a reakciónak az aknamunkáját u.i. külföldről irányították a nyugati imperialisták és a nép demokratikus államokbeli exponenseik...”

A szocialista országokban lefolytatott – a történelemből ismert – több más koncepciós perben is a felrótt bűnben vezérmotívumnak tüntették fel az imperialisták és kiszolgálóik aknamunkáját. A Népi Szövetség ellen folytatott per azonban elütött a többi koncepciós perektől abban, hogy egy etnikai kisebbség reprezentánsai ellen, valóságos jogvédő tevékenységük miatt folyt. Hiábavalónak bizonyult itt az ENSZ-közyűlésen 1948. december 10-én kihirdetett Emberi jogok egyetemes nyilatkozatának 7. cikke, amely szerint „Mindenkinek joga van egyenlő védelemhez a jelen Nyilatkozatot sértő min-

¹⁹ A Hajdú Péter által megküldött eredeti írat.

²⁰ Krausz Zoltán: Már váltalak... Egy kortárs önvallomása. In: Sándor Anna (szerk.): i. m. 14. o.

den megkülönböztetéssel és minden ilyen megkülönböztetésre irányuló felbujtással szemben”.

A szabadulás és a rehabilitáció

Arany A. László 1955. május 12-én, a Csehszlovákia felszabadulásának tizedik évfordulójára hirdetett közkegyelem következtében nyerte vissza a szabadságát. Ezután, amint az a már korábban idézett életrajzából is kitűnik, megélhetése érdekében is munkát vállalt, emellett azonban tovább folytatta tudományos tevékenységét is. Kiszabadulása után még 12 évig élt: 1967. október 13-án, 58. életévében rákos betegségben halt meg Rozsnyón.²¹

Arany A. László rabsága idején több kísérlet történt a felmentése és a rehabilitálása érdekében, de mindegyik eredménytelen volt. A rehabilitálására már csak a halála után került sor: a Kassai Kerületi Bíróság a Magyar Népi Szövetség ügyében hozott büntetőítéletet hatályon kívül helyezte, és az elítélteket, köztük Arany Lászlót bírósági rehabilitációban részesítette. Mint Krausz Zoltán írta, „cselekményeink nem ütköztek államvédelmi törvénybe, ezért is részesültünk mindnyájan rehabilitációban 1990. szeptember 12-én a Kassai Kerületi Bíróság döntése alapján: dr. Arany A. László, Rostály Mihály, Hentz Zoltán, Varró István, Vízváry László mindnyájan halottak, a csoportból élnek még Mészáros Gyula, Lipcsey Gyula, Hajdú László és én Krausz Zoltán”.²²

Utószó

Simon Attila Arany Lászlóról mint emberről, személyiségéről, szép, hiteles képet tár elénk. Elmondja az olvasónak, hogy „...a vastag szemüveg mögött egy erős akaratú, életét a tudománynak áldozó és feltevő ember rejtőzik [...] már fiatalon a szlovák nyelvészet közvetlen élvonalába tudott emelkedni...” A börtön éveit után „...hosszú éveket fizikai munkaként dolgozott, halálos beteg, rokkant nyugdíjasként is visszatudott térni a tudományos életbe [...]

21 Tóth Károly – Végh László (szerk.): i. m. 37., 49. o. Aranyt a haláláig az otthonában a Vajner család gondozta.

22 Sándor Anna (szerk.): i. m. 15. o. A szerkesztő megjegyzése: „Szomorúan vettük a hírt, hogy ez év októberében Krausz Zoltán elhunyt.”

*Kortársai még egy tulajdonságát emelik ki vele kapcsolatban, mégpedig – már konokságnak tűnő – gerincességét.*²³

Arany Albert Lászlót Király Péter fivérem révén 1940-ben, egyetemi hallgató koromban ismertem meg; sokat tanultam tőle, idősebb barátomként tiszteltem. A képét ma is magam elé tudom idézni: nem magas, jó felépítésű, arányos termetű, mindig gondos, nevelőtánárhoz méltó öltözködését, sietős lépteit, amint a Kálvária úti lakása felé halad. 1945-ben, amikor a testvéreimmel az örökölt szülői házba Karcagra költöztünk, Pozsonyban elkészöntünk Arany Bercitől. Ő tudta, hogy neki ott hivatása van, és azt teljesíteni fogja. Amikor a börtönévei után először találkoztunk Pozsonyban, azt mondta: „*Ti odaát minket cserbenhagytatok.*” Később talán megenyhült...

Arany A. Lászlót 1945 után magyar ellenlábasai, ellenfelei irigységből, politikai indítékokból alaptalanul rágalmazva a szlovák hatalomnak akarták bünbakként odadobni, de – szlovák barátainak is hála – akkor sikertelenül. A Kassai Kerületi Bíróság 1990-ben hozott határozata után, amely semmissé nyilvánította a Magyar Népi Szövetség tagjai ellen hozott ítéletet, újra megismételhetjük, amit az 1946-ban folyt igazolási eljárásban megállapítottak, hogy tudniillik Arany A. Lászlónak „*nincs bűne*”. De azt is kijelenthetjük, hogy magyarként és emberként is számosak az érdemei.

²³ Uo. 49. o.